

Rejtetten ható delejesség

Tűnődés antológiákról, költészetről, Baka Istvánról

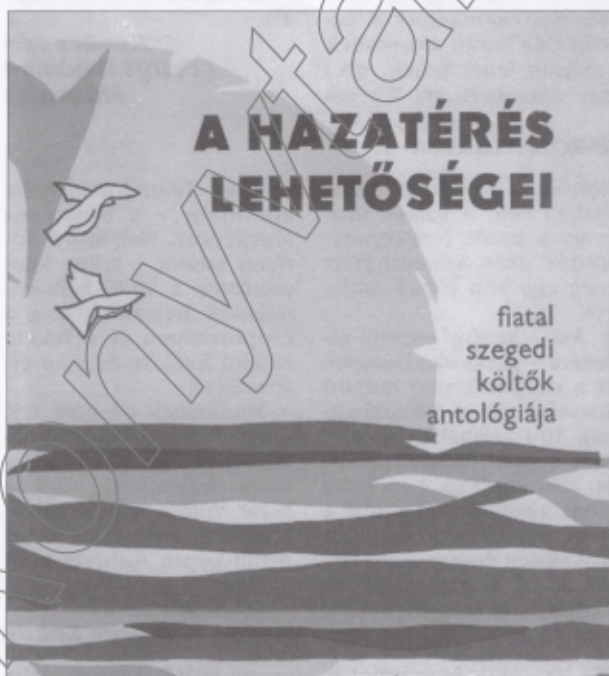
*A líra súlya, mint a szikla – néma:
Magába süpped, terjeng művi füstöt!
Fáradt, süllyedt papírhajók a versek.
Elsatnyult büszke szűrkeség a lélek:
Be nem fogadja tág magasság, mélység.
Csak föl s le futkos, mint tőzsdén az érték*

Kovács András Ferenc gyönyörű versében mintha nemcsak a hajdan kiemelt szerepű költészet, hanem egy egész kultúra hanyatlását és szorongását mondaná el. Ha eltekintünk attól, amitől egyébként nem lehet eltekinteni (a történelmi korszakra kiterjeszhető hanyatlás víziójáról van szó), sok-sok jel alapján megállapíthatjuk, a költészet nem ott van, ahol kellene. Noha sok jó költő van és rengeteg értő versolvasó. Ám róluk mintha egyre kevesebb szó esne mostanában.

Lapozgatom a *Szegedi fiatalok antológiájának* (1959) elsárgult oldalait. A vallomások karakterű, képviselési elvű hagyomány jegyében nagy akarások és elszánások sugároznak a versekből. Mindegyikben ott a meggyőződés, hogy a költőnek kiemelt szerepe van. Még a leggyengébb klapanciák szerzője is hiheti, fölötte áll valaminek. Ezt a szerepet a magyar költészet boldogabb periódusaiban mindig valamilyen kollektívum adományozta a költőnek. Modernizmus helyett realizmust, sőt, szocialista realizmust követelt a bevezető. A Király István és Kiss Lajos szerkesztette kötetben az irodalomban szövetségést, propaganda eszközt kereső ideológia élteti továbbra is a túltengő költői szereputat. Minden bizonnyal sokan hallották, olvasták ezeket a verseket, még ha nem is hittek politikai tartal-

mukban és esztétikai értékükben.

A legjobb művekben azonban mégis csak az irodalom szabadságharca zajlik, az őszinteség, az igazmondás igénye olykor emlékezetes lírai pillanatokkal ajándékozza meg az olvasót. Szívós harc folyik vesszókért, címekért, kifejezésekért, egy-egy vers megjelenítéséért, először az irodalmi lapokban, aztán kötetek elfogadtatásért, az ideológiai kifogások leszereléséért, nem egyszer a kompromisszumért, a kényelmetlen igazság elleplezéséért. Évről évre, évtizedről évtizedre a kerékben ugráló mókus vagy a köveket görgető Sziszifusz kitartásával harcol a költő, hogy műve lehetőleg minél kevesebb kihagyás, átírás árán jelenjen meg. Miközben változatlanul kitüntetett figyelemben van része, a kiadói főigazgatóságon, a minisztériumban, a pártközpontban órkódnak. Ha szerencsétlenségére még vidéken is él, akkor párttitkárok és tanácsi tisztviselők verselemzéseit kell elszenvednie. A költők azonban e nagy gondoskodás ellenére is gazdátlanok érzik magukat, miként azt az éppen huszonöt évvel ezelőtt megjelent antológia címe is sugallja: *Gazdátlan hajók. Szegeden élő fiatal költők antológiája*. „Előbeszédében” Ilia Mihály ezt írta: „Ennek az új szegedi antológiának a szerzői is szembenéznek a hagyomány-

* Ezen írás közzétételével gratulálunk a Tiszatáj főszerkesztőjének József Attila-díjához.

nyal. Juhász Gyula neve gyakran fölbukkan verseikben, de látható, hogy egy magatartást fedeznek föl benne, mi megújítható és követhető, a hűséget látják benne, mely a tájhoz kötötte s benne erősen a néphez. Legtöbbjük hagyománytisztele tágabb, a teljes magyar irodalomra és történelemre kiterjedő, a kortársakkal való együttműködésnek öntudata van meg bennük. Az indító példák hatása hol erősebben, hol halkabban szólal meg verseikben, József Attiláé tán legerősebben a föltűnően jól verselő legfiatalabb – Belányi György – írásában; a biológus – Géczi János – erősen képi világot dédelget; az újságíró – Petri Csathó Ferenc – nyelvi fantáziája, föltűnő verskézsége lep meg; a most végzett bölcsész – Zalán Tibor – látomásos lírája már önállóságot mutat a kortársi lírában; a könyvtárosban – Téglásy Imre – erősen munkál előtanulmányainak műveltségelménye, az antik példák megújíthatóságának szándéka. Akinek köteté is van már közülük, – Baka István – az szándéka ellenére is erős vonzást gyakorol rájuk, sőt óhatatlanul hatást is. Ennek a költőnek már felleismerhetetlen saját hangja van a kortársi magyar lírában, költött formák, erős gondolatiság, magyarság-emberség nagy költői témájának mély átélése." Csábító volna Ilia Mihály negyedszázad előtti helyzetképét a jelennel szembevetni. Am a hat költő közül keletű már nem él. Petriből időközben égi Don Quijote lett, Baka pedig ugyancsak fönről várja Sztjepan Pehotnij reménytelen föltámadását. Az antológiában közölt Baka-versek még nem a nagyköltészetet mutatják. De az, hogy miben különbözik kortársaitól, már akkor is látható. Nemcsak az előző és bizonyos tekintetben még a hetvenes években is uralkodó iránytól tér el az útja, de újat kereső nemzedékársaitól is. Őt már akkor is a politikai formációktól nem függő léttani feloldhatatlanságok foglalkoztatták.

Kosztolányi írja egy helyen, hogy vannak könyvek, melyeket „ki lehet olvasni”. De némely könyv kiolvashatatlan. Különösen az igaz versek ilyenek. Minél inkább ismerkedünk velük, annál titokzatosabbak. „A kontár mindent kifejez, amit érez és gondol, s odadobja nekünk valamennyi szavát. A művész sejtet, s zökkinces gazdagságából éppen csak jelképül szerepeltet valamit. Ennélfogva az olvasó tevékeny-alkotó munkatársává válik. A költészetben mindig a háttér számít, egy érzés és gondolatvilág rejtetten ható delejessége...” Amit Kosztolányi mond, különösen érvényes Baka költészetére. Ahogy van Kosztolányi-táj, Kosztolányi-ország, Kosztolányi-világ, hasonlóképpen van

Baka-táj és Baka-világ. Ebben a „rejtetten ható delejességben” benne van az alapérzése a létnek, a létezésnek a sűrűsége és hevesége. Baka István ebből a sértetlen alapréttegből ragad meg és ad át valamit abból a nevenincs teljességéből, amit átélünk. Am bármilyen hiányról is szólnak a versek, bennük teljes személyiség hadakozik a személyiséget porlasztó, felőrö világgal. Végző soron az európai ember helyéről-helyzetéről, kultúrájának sorsáról van szó, szabadságáról és annak (újabb) békyóiról. Végző soron a stabil pontok elvesztéséről. Arról a hiányról, amelyben az ezredvég emberétől a vallásos korok bizalma is, a szekularizálódott világ önbizalma is egyaránt távol került. És akkor mi marad, ha a fennvalónak visszabeszélő egzisztencia válasz nélkül marad? Baka ezen a ponton akár le

is tehetne volna a tollat. A „többi némaság” hamleti döbbenetét megnevezni ugyan nem lehet, megszólítani igen. Ezt tette Baka a csapdának mint emberi lét-helyzetnek a fölismerésével. Ezt a csapdát már-már otthonossá varázsolta. Ezért, a némaság megszólítása miatt is emlékezetes a *Van Gogh börtönudvarán*. Ezért, a csapda otthonossá tételéért is emlékezetes a Hány-ciklus. Játék és létértelmezés – talán ebben a kettségben lehet őszönző Baka költészete.

Manapság az irodalom igen gyakran azt sugallja, hogy minden és mindennek az ellenkezője elmondható, az önmagukban is töredezett, ellentmondásos életek kicserélhetők, a személyiségnek nincs folytonossága, a világ középpont nélkül maradt. A mai költő – Garaczi László szellemes példázatával – cicaszéken ül? „...ez a cicaperspektíva jól kifejezi korunk költőjének nézőpontját, mert a költészet valahogy pici lett, a dolgok viszont megnőnek, és bár körbe lehet őket szimatolni, e lényegüket vagy kozmikus összefüggéseiket, ha vannak ilyenek, megragadni aligha.” Vagy talán mégis, Orbán, Tandori, Juhász, Határ Győző, Kovács András Ferenc, Tózsér Árpád, Bertók László, Tolnai Ottó művei a cáfolatok, s ez a sor hosszan folytatható. De végző kérdésekkel szembeül verseiben Simai Mihály is, ezt a szándékot érzem Veszelka Attila Hölderlin-maszka mögött, folytatva a legfiatalabbakkal, Plu-gor Magorral, Orcsik Rolanddal, Miklós Péterrel, érlelődő új beszédmódjaikkal.

Baka alapkérdéseket tesz föl. Látjuk, bizonyos szempontból nagyon nem mai. Látjuk, nagyon hiányzik.

Olasz Sándor